

ІДЕЯ ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

IDEA GENDER EQUALITY: HISTORIOGRAPHICAL ASPECT

Ганзицька Т.С.,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри конституційного, адміністративного
та господарського права
ПВНЗ «Кіровоградський інститут державного
та муніципального управління
Класичного приватного університету»

Кричун Ю.А.,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінально-
правових дисциплін
ПВНЗ «Кіровоградський інститут державного
та муніципального управління
Класичного приватного університету»

Стаття присвячена аналізу поглядів на ідею рівності, зокрема, ґендерної. Розглянуті точки зору з приводу даного питання, починаючи з античних часів до сьогодення. Визначені проблемні питання у трактуванні рівності.

Ключові слова: ґендер, ґендерна рівність, принцип рівності, справедливість, ідея рівності.

Статья посвящена анализу взглядов на идею равенства, в частности гендерного. Рассмотрены точки зрения по данному вопросу, начиная с античных времен до наших дней. Определены проблемные вопросы в трактовке равенства.

Ключевые слова: гендер, гендерное равенство, принцип равенства, справедливость, идея равенства.

The article analyzes views on idea of equality, including gender. Considered point of view on this issue since ancient times to the present. Identified areas in interpretation of equality.

Key words: geder, gender equality, principle of equality, justice, idea of equality.

Актуальність теми. Ідея рівності протягом багатьох тисячоліть була предметом розгляду видатних філософів та політичних діячів, які в свою чергу трактували рівність по-різному, виходячи з об'єктивних соціально-політичних умов розвитку людства. Відповідно до певного історичного періоду науковці у своїх працях обґрунтовували принцип рівності, виключаючи дискримінацію за різними ознаками – починаючи від матеріального стану людини до її статевої приналежності. Особливу увагу заслуговують погляди вчених на рівність між чоловіком та жінкою, тому що правосуб'єктність людини і громадянина тривалий час залежала від того, до якої статі вона належить. Не втратило своєї актуальності це питання й сьогодні. На сучасному етапі ідея рівності чоловіка та жінки постає в якості основи побудови всієї правової системи, виступає одним із основоположних принципів права, що обумовлює значний інтерес у галузі теоретико-правових досліджень.

У сучасній юридичній науці принцип рівності прав і свобод людини і громадянина неодноразово розглядався як у теорії права, так і в рамках спеціальних досліджень, присвячених гендерній тематиці, таких українських вчених, як: О. Дашковська, В. Колісник, А. Колодій, К. Левченко, О. Марцеляк, Т. Мельник, А. Олійник, Н. Оніщенко, М. Орзіх, О. Петришин, В. Погорілко, П. Рабінович, О. Руднева, Ю. Тодика, М. Цвік та ін.

Метою статті є історичний аналіз теоретичних підходів щодо розуміння сутності та змісту ідеї рівності чоловіка та жінки.

Виклад основного матеріалу. Термін «гендер» достатньо стало увійшов у науковий обіг, він активно використовується в різних контекстах, зокрема, характерною для сучасного слововжитку є категорія «гендерна рівність».

Гендерна рівність для теорії держави та права є новим поняттям, тому що гендерні дослідження в юридичних науках виникли відносно недавно. Хоча питання рівності завжди було і залишається актуальним для теорії держави та права, філософії права, для розуміння сутності демократії

та інших правових явищ. Зокрема, для того щоб зрозуміти сутність та значення гендерної рівності на сучасному етапі, на нашу думку, в першу чергу необхідно проаналізувати значення рівності, як фундаментального принципу права будь-якої демократичної держави.

Вперше ідея рівності в часи буржуазно-демократичних революцій знайшла формально-юридичне закріплення в різних нормах права, перші з яких були закріплені в Декларації незалежності США 1776 р.: «...всіх людей створено рівними...» [9, с. 227] і французькій Декларації прав людини і громадянина 1789 р.: «Люди народжуються і залишаються вільними і рівними в правах» [10, с. 246]. Як принцип права, ідея загальної рівності отримала своє юридичне закріплення в Загальній декларації прав людини 1948 року, а саме, в ст. 1, яка проголошує: «Усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності і правах» [5, с. 39]. Дана норма стала основоположною засадою, що знайшла своє відображення в законодавстві країн, які ратифікували Загальну декларацію прав людини 1948 р.

Закріпившись у нормах міжнародного права та в поточному законодавстві демократичних країн світу, ідея рівності, котра сформувалася як суспільний ідеал, проявлялася та осмислювалася по-різному в різні історичні епохи.

Початок дослідження вчення про рівність, як категорію права, ми можемо віднайти у працях видатних стародавніх мислителів і філософів.

Вже Сократ (V ст. до н. е.), а за ним і Платон (V–IV ст. до н. е.), і Арістотель (IV ст. до н. е.) робили спробу з'ясувати, що таке рівність, у чому вона полягає. Так, Арістотель розглядав рівність під кутом зору розподільної і зрівняльної справедливості. Розподільна справедливість, за Арістотелем, характеризується геометричною пропорційністю. Вона полягає у розподілі нагород, грошей та усіх благ, що можуть бути поділені між людьми. Зрівняльна справедливість із властивою їй арифметичною пропо-

рційністю виявляється у сферах обміну матеріальними благами, укладення угод, відшкодування заподіяних збитків, у сфері злочинів і покарань [11, с. 1].

У свою чергу піфагорійці в античні часи сформулювали досить важливе для природноправових поглядів положення про те, що «справедливе полягає у відданні іншому рівним», що стало інтерпретацією стародавнього принципу таліону («око за око, зуб за зуб»). Вони були першими філософами, які заговорили про рівність між громадянами, як вимогу правди та справедливості, оскільки вона і зрівнює між собою, і віддає рівним за рівне. Іншими словами, вони перші визначили те, що правда і справедливість являються рівністю, чим визначили її юридичну значимість [3, с. 312].

Природну концепцію рівності також відстоював Антіфонт, який вказував, що нерівність людей виникає із людських законів, а не з природи [15, с. 101].

Проте були мислителі, які не підтримували ідею всезагальної рівності, а навпаки, у своїх висловах підтримували стан нерівності в суспільстві. Прикладом цього можуть слугувати твердження Каллікла, який, критикуючи полісні закони, стверджував, що ті, хто складають більшість, тільки внаслідок своєї нікчемності задовольняються долею, рівною для всіх. Заперечуючи принцип рівності, він стверджував, що за природою справедливим є те, що кращий вище за гіршого і сильний вищий за слабкого [14, с. 96].

Геракліт також не підтримував ідеї рівності, критикуючи демократію, де править натовп, і немає місця кращим, виступав за правління кращих. Він вважав, що для формування і прийняття закону зовсім не обов'язково загальне схвалення на народних зборах: головне в законі – його відповідність загальному логосу, розуміння якого одному (кращому) більш доступно, ніж багатьом [13, с. 60].

Зазначені погляди переважали в античному суспільстві, яке, відповідно, було достатньо диференційованим за низкою ознак, зокрема, статі, релігійних переконань, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання тощо, що унеможливлювало втілити рівність у життя. Проте такий стан речей лише стимулював до подальшої розробки концепції загальної рівності.

На противагу нерівності, як наріжному каменю рабовласницької політико-правової системи, християнство проголосило принцип рівності всіх людей, незалежно від їх класового положення і національності (насамперед, перед Богом) [3, с. 313]. Святе Письмо говорить про ідеали природженої гідності людини, рівності, справедливості та миру в стосунках між людьми [1, с. 148]. З приводу цього М. Бакунін писав: «Великою заслугою християнства було проголошення... людяності, ... рівності всіх людей перед Богом. Але як воно проголосило це? На небесах, у майбутньому житті... До того ж, ця майбутня рівність знову ж таки неправдива, бо, як відомо, кількість обраних є дуже обмеженою... Відповідно, так звана християнська рівність тягне за собою... привілей кількох тисяч обраних божою милістю на мільйони відкинутих» [11, с. 1].

Із подальшим розвитком суспільства поступово вдосконалювались підходи до розуміння ідеї рівності. Цьому сприяли, зокрема, ідеї, які були викладені в працях утопістів. У своїх працях Т. Мор і Т. Кампанелла розглядали рівність, як рівність прав та рівність можливостей, які мали бути досягнені за допомогою встановлення примусової соціальної рівності [3, с. 313].

Т. Гоббс, Дж. Лільберн, Дж. Локк, Вольтер у своїх працях обґрунтовували ідею формальної рівності, яка полягала, насамперед, у закріпленні рівності всіх перед законом.

Після буржуазних революцій загальну рівність почали розуміти, як рівність можливостей, що передбачає створення реальних можливостей для членів суспільства конкурувати з іншими його членами, причому з достатніми шансами на успіх [18, с. 46]. Враховуючи ідею рівності можливостей, на думку О. Дашковської, сучасне право

повинне гарантувати справедливий баланс між вимогами формальної і фактичної рівності.

Так, на думку дослідниці, формальна рівність можливостей реалізується в праві за допомогою загальних принципів: 1) рівності перед законом; 2) рівності перед судом; 3) рівності прав і свобод людини і громадянина; 4) рівності обов'язків людини і громадянина. А фактична рівність можливостей реалізується в праві за допомогою двох основних принципів: 1) диференціації правового регулювання; 2) позитивної дискримінації [8].

Що стосується сучасного розуміння ідеї рівності, то необхідно звернути особливу увагу на ліберальну концепцію рівності, над якою працювали, зокрема, такі відомі західні вчені як Р. Дворкін і Дж. Роулз.

Так, Р. Дворкін розглядає два відмінні принципи, для яких рівність є політичним ідеалом. Перший принцип полягає в тому, щоб уряд ставився до всіх своїх підданих, як до рівних, тобто таких, що мають право на рівну турботу і повагу. Другий принцип вимагає, щоб при розподілі певного ресурсу можливостей уряд однаково ставився до всіх своїх підданих, чи, в усякому разі, забезпечив такий стан справ, за якого всі вони були б рівними чи майже рівними в цьому плані [12, с. 811].

У свою чергу Дж. Роулз вказує на два основні принципи ліберальної концепції рівності: «Перший принцип: кожна особа повинна мати рівне право на найширшу загальну систему рівних базових свобод, що узгоджується з такою самою системою свободи для всіх... Другий принцип: характер соціальних та економічних нерівностей має бути таким, щоб вони: а) сприяли якнайбільшій вигоді найменш успішних членів суспільства; б) були пов'язані з посадами і становищами, доступними для всіх за умов чесної рівності можливостей...» [12, с. 826].

Таким чином, розглянувши різні погляди та підходи до визначення рівності, ми бачимо, що вчені далеко не завжди доходили однозначних висновків. Це пов'язано, насамперед, з тим, що поняття рівності не є остаточно визначеним, у результаті чого дане поняття постає одним із ключових минулої і сучасної правової думки.

Всезагальну рівність можна розглядати, як надання всім людям однакових шансів на досягнення поставлених ними життєвих цілей. На думку О. Бородія, що тезу можна трактувати як рівноправне використання усіх благ, створених суспільством, усіма його членами в однаковій мірі [4, с. 4].

За радянських часів рівність означала однакове відношення всіх членів суспільства до знарядь і засобів виробництва, до громадянських прав і обов'язків, рівне право користуватися всіма створеними суспільством матеріальними і духовними цінностями [20, с. 444].

Правове розуміння рівності означає рівність перед законом, процесуальну рівність (у розумінні захисту від дискримінації) та рівність стартових умов [2, с. 1–2].

В «Юридичній енциклопедії» рівність розглядається, як один із основних принципів конституційно-правового статусу людини і громадянина, який передбачений конституціями і законами більшості країн та міжнародно-правовими актами (Загальна декларація прав людини 1948, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 тощо). Конституція України визнає, що всі люди є вільні й рівні у своїй гідності та правах (ст. 21). Громадяни України мають рівні конституційні права і свободи, та є рівними перед законом (ст. 24). Особливого значення Основний Закон надає рівності чоловіків і жінок [21, с. 329].

Також рівність людей можна визначити як фактичну, реальну однаковість їхніх соціальних можливостей у використанні прав і свобод людини, й у виконанні соціальних обов'язків [16, с. 105].

Узагальнивши зазначене, можна дійти висновку, що в сучасній теорії права категорію «рівність» можна розглядати як: 1) принцип права; 2) принцип юридичної відповідальності; 3) соціально-політичний та моральний ідеал;

4) оцінку взаємин людей, зумовлену їх інтересами; 5) спосіб розподілу прав і обов'язків між членами суспільства.

Вимоги рівності ґрунтуються на принципі «однакового ставлення» [19, с. 129], а тому виключають дискримінацію за віком, статтю, расою, національністю, віросповіданням, майновим станом та іншими ознаками, і передбачають рівні права та обов'язки, рівні умови для реалізації прав людини, участі в національному, політичному, економічному, соціальному та культурному розвитку, отримання рівних винагород за результатами участі.

Таким чином, на сьогодні рівність розуміється, як «... принцип, у відповідності з яким людям забезпечуються соціальні умови та можливості дотримання їх прав та свобод; ключова цінність демократичного суспільства, одна із вищих політичних цінностей, втілення принципу справедливості» [7, с. 26]. Відповідно, найважливішим у сучасному праві є необхідність дотримуватися справедливості, а фундаментальною складовою справедливості є не що інше, як рівність, котра виступає юридичною умовою для життя людини у правовому суспільстві.

В ідеальному плані справедливість мусить слугувати такому соціальному устрою суспільства, коли є рівність людей до засобів виробництва, народ має рівні та реальні політичні та юридичні права [22, с. 6].

У сучасному розумінні справедливість є мірою відповідності між вчинком того чи іншого суб'єкта соціальної діяльності та його оцінкою громадською думкою [6, с. 26]. Тут йдеться про те, що різні люди за однорідну діяльність і однаковий результат повинні отримувати однакову (рівну) винагороду; або ж за однаковий злочин – рівноцінне покарання [17, с. 2].

Висновки. Підсумовуючи, необхідно зазначити, що справедливість тісно пов'язана з поняттям рівності, оскільки стрижнем усіх сучасних концепцій справедливості є ідея прав людини, визнання однакового поводження з усіма людьми, виключення привілеїв та імунітету, що пов'язані з національною, релігійною приналежністю, статтю, віком та іншими ознаками.

І справді, дискусії про справедливість і несправедливість, які проходять сьогодні, пов'язуються з появою нових концептів справедливості, зокрема, гендерної справедливості, критерієм реалізації котрої виступає гендерна рівність, як складова загальної ідеї рівності. Тому, для послідовної і обґрунтованої реалізації положень гендерної рівності, котра як рівність за ознакою статі нещодавно увійшла в каталог всеохоплюючого принципу рівності громадян [16, с. 104], необхідно загалом враховувати не тільки принцип справедливості, але й інші, а саме: верховенства права, свободи, законності, гуманізму, демократизму, пріоритету прав і свобод людини та інших. Зазначені принципи права перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності, вони є «наскрізними» і пронизують один одного. І лише у своїй єдності, втілюючи демократичні та гуманістичні традиції розвитку людства в цілому, вони можуть забезпечити ефективне правове регулювання гендерних відносин.

Таким чином, гендерна рівність, як складова загального принципу рівності, може бути визначена як історично зумовлена, законодавчо закріплена та гарантована державою можливість чоловіка та жінки у рівному використанні своїх прав та свобод, а також виконанні ними обов'язків в економічній, політичній, соціальній, культурній сферах суспільно життя, шляхом рівного розподілу отриманих результатів (винагород) та здатністю до рівного доступу в прийнятті політичних рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бик Т.І. Становлення і розвиток концепції прав людини в правовій думці та правових актах держав Європи / Т.І. Бик // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. – 2008. – Вип. 25. – С. 147–155.
2. Боднар С.Б. Рівність і рівноправність : діалектична єдність / С.Б. Боднар. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/2470/1/20-22.pdf>.
3. Боднар С.Б. Поняття рівності у філософії права / С.Б. Боднар // Проблеми філософії права. – 2005. – Том III. – № 1–2. – С. 311–317.
4. Бородій О.В. Критерії визначення рівня демократії. [Електронний ресурс] / О.В. Бородій // Вісник Львівської комерційної академії – 2010. – Вип. 9. – С. 1–8. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlca_Gum/2010_9/27.pdf.
5. Всеобщая декларация прав человека : Принята и провозглашена резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 г. // Международные акты о правах человека. Сборник документов / Сост. и авт. вступ. ст. В.А. Карташкин, Е.А. Лукашева. – М. : Издат. группа ИНФРА-М – НОРМА, 1999. – С. 39 – 43.
6. Гернего О.О. Проблема втілення принципу соціальної справедливості в систему суспільних відносин (соціально-філософський аспект). [Електронний ресурс] / О.О. Гернего // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2002. – № 3. – С. 24–30. – Режим доступу : <http://univer.km.ua/visnyk/127.pdf>.
7. Грабовська І.М. Передумови формування ідей рівності жінок та чоловіків у вітчизняній історіософській традиції (на прикладі творчої спадщини Миколи Костомарова) / І.М. Грабовська // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. – 2008. – № 12. – С. 26–28.
8. Дашковська О.Р. Гендерна рівність у системі демократичних принципів організації суспільства / О.Р. Дашковська. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.info-prensa.com/article-748.html>.
9. Декларация независимости США 1776 года // Антология мировой правовой мысли : в 5 т. / Рук. науч. проекта Г.Ю. Семин. – М. : Мысль, 1999. – Т. 3. Европа. Америка : XVII – XX вв. – С. 225–230.
10. Декларация прав человека и гражданина 1789 года // Антология мировой правовой мысли : в 5 т. / Рук. науч. проекта Г.Ю. Семин. – М. : Мысль, 1999. – Т. 3. Европа. Америка : XVII – XX вв. – С. 244–247.
11. Левкулич В.В. Проблема досягнення соціальної рівності: можливість і дійсність. [Електронний ресурс] / В.В. Левкулич // Мультиверсум : Філософський альманах. – 2008. – № 69. – С. 1–4. – Режим доступу : http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_69/Levkulich.pdf.
12. Лібералізм: Антологія / Упоряд. О.Б. Проценко, В.О. Лісовий. – К. : Смолоскип, 2002. – 1126 с.
13. Нерсисянц В.С. Политические учения Древней Греции / В.С. Нерсисянц – М. : Наука, 1979. – 264 с.
14. Нерсисянц В.С. Право и закон / В.С. Нерсисянц – М., 1983. – 366 с.; 182 с.
15. Нерсисянц В.С. Философия права Гегеля / В.С. Нерсисянц – М. : Юристъ, 1998. – 352 с.
16. Руднева О.М. Гендерна рівність як принцип законодавства України / О.М. Руднева // Право України. – 2002. – № 4. – С. 103–108.
17. Пура М.Я. Справедливість як морально-етична чеснота / М.Я. Пура. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://sevntu.com.ua/jspui/bitstream/123456789/1843/1/politolog.52.2003.127-134.pdf>.
18. Трудным путем демократии: Процесс государственного управления в США / К. Джадда, Д.М. Берри, Д. Голдман, К.В. Хула; пер. с англ. – М. : РОССПЭН, 2006. – 656 с.
19. Тукаленко І.А. Від рівності прав до рівності можливостей / І.А. Тукаленко // Політичний менеджмент. – 2005. – № 5. – С. 128–135.
20. Філософський словник / За ред. В.І. Шинкарука. – К. : Головна редакція Української Радянської енциклопедії АН УРСР. – К., 1973. – 600 с.
21. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол. : Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 2003. – Т. 5 : П – С. – 736 с.
22. Якоб М.М. Проблеми соціальної рівності та справедливості та їх співвідношення в концепціях Т. Гоббса і Дж. Локка. [Електронний ресурс] / М.М. Якоб // Вісник Інституту розвитку дитини. – 2009. – № 6. – С. 1–9. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vird/2009_6/7.pdf.